

РАДОВИ ВАТРОСЛАВА БЕКОВИЋА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СРБИЈЕ

Драјана Панџелић Ђукић
Народна библиотека Србије,
Београд

УДК: 75.071.1 Бековић В.
027.54:73/76(497.11)

Сажетак

У тексту је описано четрнаест цртежа и четири литографије Ватрослава Бековића који се чувају у Графичкој збирци Посебних фондова Народне библиотеке Србије. Овај ликовни опус представља сведочанство о уметнику који се игром судбине нашао у Кнежевини Србији и којем су ратне околности намениле да путује по Србији и бележи пејзаже, слике ослобођених предела као и места на којима су се одиграли ратни сукоби током Другог српско-турског рата. Реч је о уметничким документима с приказима ондашње Србије виђене кроз призму уметника који је, осим доприноса ратном цртежу и литографији, у овом опусу показао и своје умеће у изради нацрта за свечане војне нараменице.

Кључне речи: Народна библиотека Србије, Графичка збирка, Ватрослав Бековић, ратни цртеж, ратна литографија, еполете

У Графичкој збирци Посебних фондова Народне библиотеке Србије налази се опус радова Ватрослава Бековића (Загреб, 15. јула 1846 – Београд, после 1894),¹ који чине четири литографије и четрнаест цртежа оловком, од којих је три у комбинованој техници с акварелом. Њих су на чување Библиотеци оставили Јосиф² и његов син Анастас Мајзнер, који су обележили 56 година континуитета и развоја Народне библиотеке Србије.³

Мало се зна о животу Ватрослава Бековића пре доласка у Србију. О њему је писала Вања Краут, која је као извор за биографске податке о уметнику навела његову унуку Олгу Глигоријевић из Београда,⁴ а захваљујући томе што је Бековић радио као чиновник при Војном министарству Краљевине Србије, остала су забележена и његова сведочења.⁵ Тако знамо да је рођен у Загребу,⁶ од оца Павла и мајке Терезије, где је завршио три разреда основне школе и шест реалке и да је две године „слушао технику”.⁷ Три и по године учио је живопис на академији у Венецији, а потом још две у Фиренци, а изгледа и да је једно време боравио у Бечу где је учио архитектуру и медицину.⁸

1 Трагајући за годином Бековићевог рођења и смрти, крећемо се у распону од дванаест, односно десет година. По подацима из Народне енциклопедије српско-хрватско-словеначке, Бековић је рођен 1834. године, а преминуо 1885. године (Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ. 1, А–З (Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001), 142). На полећини цртежа Мајданпека (Гр 825) година рођења уметника наведена је 1842, а 1894. година његове смрти. Узмемо ли као најмеродавнију годину ону која је навођена у званичним документима Министарства војног и изјаву Бековићеве унуке Олге Глигоријевић, коју је навела Вања Краут а која се помиње и у *Српском биографском речнику*, Бековић је живео и стварао од 1846. до 1894. године. (Види: *Књига личних и службених односа административних чиновника и војних љисара и официра Главне Генералштаба за 1883. годину*. Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3; В. Краут, *Црљежи српских уметника 19. века (1800–1900. г)* (Београд: Народни музеј, 1974), 29; *Српски биографски речник* књ. 1, А–Б (Нови Сад: Матица српска, 2004), 465 (В. Ристић, аутор чланка)).

2 На полећини цртежа Гр 826 и Гр 827 уз име аутора прибележено је да су оба ова цртежа својина Јосифа Мајзнера.

3 Изузетно образовани, љубазни, савесни и посвећени библиотечком послу, помињу се као „темељи и стубови, на којима је лежала цела библиотека”. Јосиф (1828. Сушица, Чешка – 1893. Београд), познати чешки емигрант, на предлог Стојана Новаковића примљен је 1869. године за помоћника библиотекара Народне библиотеке Србије, и ту је остао 24 године, све до своје смрти. Као помоћник библиотекара одржавао је „континуитет установе и носио главни терет у вођењу њених послова.” Његов син Анастас (1863. Тулча, Добруца – 1930. Београд) од 1887. је 14 година радио као библиотечки приправник, да би од 1901. до 1925. био постављен за руковоца. (Михаило Подолски, *Два Мајзнера: (прилој за историју Народне библиотеке у Београду)* (Београд: [б. и.], 1941) стр. 1, 4, 5, 7; Мираш Кићовић, *Историја Народне библиотеке у Београду* (Београд: Народна библиотека, 1960), стр. 128, 130).

4 Краут, *Црљежи српских уметника 19. века (1800–1900. г.)*, 29.

5 Документа о свом школовању Бековић није имао када су 1883. године прибележени ови подаци. *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

6 У Загребу није сачуван траг о његовом одрастању, школовању, а ни потоњем контакту с уметницима и интелектуалном елитом хрватске престонице. Колико је гђа Дубравка Петек, водитељка збирке *Agriensia* у Библиотеци града Загреба успела да утврди, презиме Бековић тамо више не постоји, а за раздобље Бековићевог живота у Загребу нема података, бар не у јавно доступној грађи. Није обрађен у њиховој литератури, нити је оставио траг ни као уметник ни као појединац. Преписка с ауторком од 15. и 18. 9. 2020. године.

7 *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

8 Миодраг Рогоћ. „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878”, у: *Лесковачки зборник*, књ. 41 (2001), 241.

Желео је Бековић да неко време борави и у Русији,⁹ где је кренуо давне 1872. или 1873. године Дунавом, али га је болест зауставила у Кнежевини Србији. Ту је убрзо почео да ради и оформио породицу. Као учитељ цртања и краснописа радио је у Неготинској полугимназији у периоду од 1873. до 1879. године,¹⁰ а његово ликовно стваралаштво обележено је духом реализма, мада се попут својих савременика бавио и сакралним сликарством за које је било значајно више поруџбина.¹¹ Године 1875. оженио је Милеву, ћерку неготинског трговца Стеве Хаџимилојевића, с којом је касније добио сина и три ћерке,¹² а већ наредне године затекао га је српско-турски рат, па је током ратне 1876. године био ангажован при Крајинском бригадном штабу Народне војске, а у време примирја „вршио је дужност управника барутних магацина”.¹³ Пред Други српско-турски рат прекомандован је на дужност инжењерског официра за подизање утврђења у тврђави Фетислам (Кладово), да би у Другом рату једно време скицирао борбе на бојном пољу у Ак Паланци (Бела Паланка) и Пироту,¹⁴ а након заузећа Пирота градио је тријумфалне капије и припремао ко-нак за „Његово величанство”.¹⁵ Тај боравак у Пироту је прекинут када је Бековић позван у Врховну команду ради скицирања осталих борби и пре-дела на „новодобијеном земљишту”.¹⁶ У Главни ђенералштаб преведен је 1879. године за „контрактуалног дијурнисту” (дневничар) за цртање рат-них слика,¹⁷ а од 13. марта 1883. године радио је као писар I класе при Министарству војном, где је остао до 1894. године.¹⁸ Исте године Ватро-слав Бековић је и преминуо.

9 Краут, *Црпјежи српских уметника 19. века (1800–1900. и)*, 29.

10 *Календар са шемаџизмом Књажества Србије*: за године од 1873. до 1879.

11 Уметници српског реализма стварали су дела на којима је њихово интересовање усме-рено на садашњост, на сцене и људе из савременог живота, на пределе у којима ти људи живе... међутим били су усмерени и на црквене композиције за које је ипак било највише поруџбина. (Дејан Медаковић, *Српски сликари XVIII–XX века: ликови и дела* (Нови Сад: Матица српска, 1968), 220.) На простору Неготинске крајине оставио је Бековић иза себе: иконе за иконостас цркве у Јабучковцу, а ту је осликао и иконе за владарски и архијерејски трон; тронове старе Цркве Рођења Пресвете Богородице у Неготину; икону Светог Саве српског из старе неготинске цркве на којој је сачуван и потпис „ВАТРОСЛАВ БЕКОВИЋ / академички живописац / 1873.”; икону Светог Стефана Дечанског из 1890. године у Цркви Св. Николе у Видровцу (Види: Ненад Макуљевић, прир. *Сакрална шпоиографија Неготинске крајине* (Неготин: Музеј Крајине, 2012), 24, 49, 79, 149).

12 Књића личних и службених односа виших и нижих официра Главног Ђенералштаба за 1889. годину, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

13 Књића личних и службених односа ..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

14 Исто.

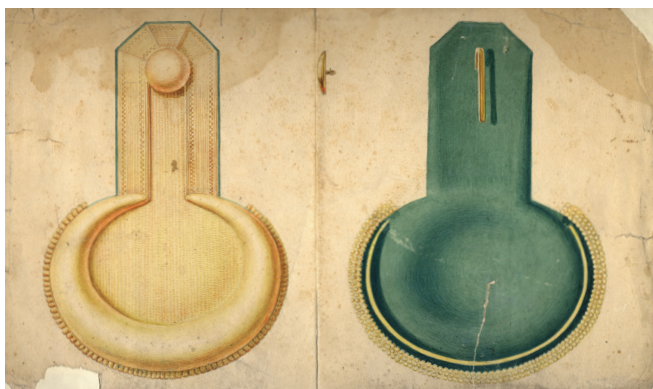
15 Исто.

16 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.

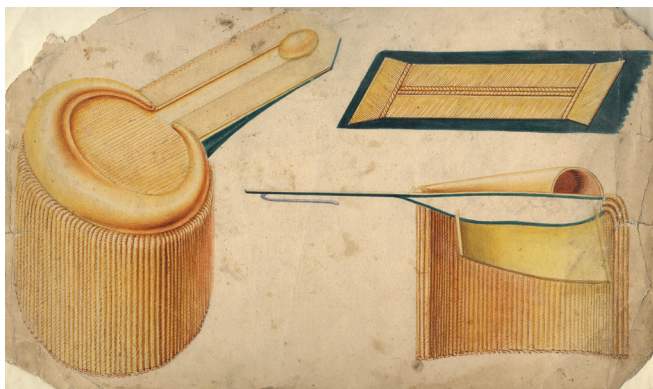
17 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

18 Књића личних и службених односа..., Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3. (Од 1884. до 1894. годи-не радио је у: Инжењерско-техничком одељењу Министарства војног, Војно-географском одељењу Главног Ђенералштаба и у Артиљеријско-техничком одељењу Министарства војног (*Календар са шемаџизмом Књажества Србије*: за године 1884–1894)).

Имајући у виду Бековићево образовање и овај ангажман при Војном министарству, није необично да се међу његовим радовима које баштини Народна библиотека Србије нађу два нацрта за свечане војне нараменице (*Нацрт за еполете 1* и *Нацрт за еполете 2*).¹⁹ Оба нацрта приказују модел парадне еполете виших и нижих официра. Израђена су у комбинованој техници цртеж и акварел на папиру димензија 22 x 34 cm. На једном нацрту представљен је приказ с доње и горње стране еполете, а на другом по-
дужни пресек, њен приказ у перспективи, као и јака за мундир.

Сл. 1: Ватрослав Бековић, *Нацрт за еполете 1*, 1882?

Сл. 2: Ватрослав Бековић, *Нацрт за еполете 2*, 1882?

¹⁹ Сигнатуре Гр 717 и Гр 718.

Бековићев пример свечане златне нараменице нема ознаке чина. Дршка је засечена на крајевима и оперважена златним ширитом. Горе је метално жуто испупчено дугме, с иглицом с доње стране која је служила да се еполета причврсти за мундир. Поље еполете испуњено је златном тканином, а ивица круга опточена златним оковом у виду полумесеца. С доње стране еполете је зелена чоја која је око дршке мало испуштена. Око круга нараменица има танких златних раздвојених реса, карактеристичних за еполете виших војних официра.²⁰

Како ова два Бековићева нацрта одговарају опису парадних еполета и јаке на мундиру официра, наведеном у Указу о новој униформи донетом крајем 1882. године,²¹ могуће је да је Бековић као већ афирмисан уметник, притом и војни упосленик, учествовао у изради решења ових војних ознака. У складу с тим, могло би се претпоставити да су они настали непосредно пре доношења Указа.²²

Нешто раније, Географско одељење Генералштаба у Београду издало је неколико Бековићевих литографија.²³ Четири се налазе и у Народној библиотеци Србије и представљају трајно уметничко сведочанство, документе о збивањима на превоју Св. Никола, на Равном Вучју и на простору Велике и Мале Копашнице у време Другог српско-турског рата (*Борба на Св. Николи*,²⁴ *Борба на Равном Вучју*,²⁵ *Борба на Великој и Малој Копашници*²⁶ и *Турци пошиснувши са Копашнице најуштају Грделички шеснац*²⁷). Литографије су истих димензија приказа 30 x 48 cm, а на маргинама се налазе њихови називи, податак о издавачу и забрани умножавања.

20 Душан Бабац, „По шајкачи су нас препознали“, *Одбрана: Гласило Министарства одбране Србије и Црне Горе*, год. 10, бр. 222, (2014) Униформа српске војске, специјални прилог 113: 5, 6.

21 Душан М. Бабац, *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. (Београд: Службени гласник, 2014), 29.

22 Највероватније настале 1882. г. јер одговарају опису еполета нових униформи за које је Указ донет 1882. године (Бабац, Душан М. *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. Београд: Службени гласник, 2014).

23 Само је за литографију *Борба на св. Николи* позната година издања (1880) јер је уметник назначио приликом израде, а за остале се може претпоставити да су настале у истом периоду.

24 Сигнатура Гр 19.

25 Сигнатура Гр 18.

26 Сигнатура Гр 17.

27 Сигнатура Гр 16.

Сл. 3: Ватрослав Бековић, *Борба на Св. Николи*, 1880.

Сл. 4: Ватрослав Бековић, *Борба на Равном Вучју*, 1880?

Сл. 5: Ватрослав Бековић, *Борба на Великој и Малој Койашници*, 1880?

Сл. 6: Ватрослав Бековић, *Турци пошиснути са Кошашице најушћају Грделички теснац, 1880?*

*Борба на Св. Николи*²⁸ једина је сигнирана литографија. Иницијали уметника „В. Б.“ налазе се у доњем десном углу, а у првом плану у средини, на попречном пресеку дебла покривеног снегом, забележено је и: „Литх. В. Бековић 1880.“ Литографија је настала две године након акције заузећа теснаца Св. Никола, и својим постојањем учествује у даљем меморисању догађаја. Тог 7. децембра 1878. године када су се, након свега сат времена борбе, својим јунаштвом истакли I и II батаљон Књажевачке бригаде II кл. под командом капетана Глише Франића,²⁹ ослобођен је теснац на путу од Књажевца ка Старој планини и доле до Загорја, што је омогућило нашој војсци даљи несметани пролаз.

Годину дана раније, 22. децембра 1877. године, у селу Вучје, у Поречју, десио се народни устанак који је предводио Владимир Влајко Стојановић и који се заједно с устаницима затворио у Дилавер-бегову кулу,³⁰ где је сачекао Турке. Уз подршку Арбанаса, Турци су их у више наврата позивали на предају, покушавали да се пребаце преко бедема куле међу устанике, чак палили околне куће и улазну капију, међутим, на крају су се, након целодневне борбе и неколико узалудних јуриша, повукли.³¹ Сећање на овај сукоб Бековић је сачувао на литографији *Борба на Равном Вучју*,

28 „Место Свети Никола налази се на једном седлу, између брда, на путу Књажевац – Стара планина – Загорје, названо по цркви Светог Николе која се налази у непосредној близини.“ Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878* (Београд: Слобода, 1977), 39.

29 Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године: (са две карте)*, Београд: Врховна команда српске војске, 1879, 7–8.

30 Дилавер-бег је био месни спахија. Последњих година турске владавине је живео у Врању, а у село Вучје је долазио три до четири пута годишње, где се налазила његова двоспратна кула, окружена каменим бедемом с пушкарницама. (Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878*, 133)

31 Народни устанак у Поречју су организовали Коле Рашић и Владимир Влајко Стојановић. Стојановић је рањен током сукоба у Вучју, 22. децембра 1877. године (Никола П. Илић, *Ослобођење Јужне Србије: 1877–1878*, 131, 133–135).

приказавши моменат када Турци пале ватру лево, крај улазне капије Дилавер-бегове куле, у нади да ће то устанике изазвати на предају, међутим, устаници узвраћају жестоко.

Када се 8. и 9. јануара 1878. године десио сукоб код Копашнице,³² на веома неприступачном терену покривеном снегом, наша је војска снажно потиснула турску, а Бековић је то прибележио у цртежу па у литографији. Међутим, Љиљана Константиновић помиње Бековићеве литографије *Турци пошиснувши са Копашнице наишшају Гргелички ше-снац и Борба на Великој и Малој Копашници* као радове који заостају за оригиналним скицама из Историјског музеја Србије,³³ а један од разлога за то би могло бити и што је, како иста ауторка наводи, графика, која је током 19. века потиснута фотографијом и олеографијом, углавном давала радове слабијег квалитета.³⁴ Ипак, графика је и даље досезала до народа који је као један од носилаца сећања чувао од заборава значајне догађаје и личности наше историје.

Бековићеви цртежи и скице, који су настајали на просторима ратних сукоба, служили су да што верније илуструју извештаје с фронта. На њима је уметник бележио текстуалне податке о колориту окружења, о трупима, погинулим војницима, итд., што је омогућило да при накнадној изради графике начини адекватан одабир униформе, оружја и сл. Овако настале, ове графике, иако су наизглед само реконструкције догађаја, јесу уметничко сведочанство једног периода наше историје. На њима Бековић фигуре лишава индивидуалних карактеристика, па их визуелно одређују униформе и ратни атрибути. Тек по којим реторичким гестом уметник нам открива комуникацију међу актерима сцена, попут позива на јуриш фигуре у првом плану, с високо уздигнутим мачем у једној и пушком у другој руци, на литографији *Борба на Равном Вучју*, а пејзаж је ту да актерима догађаја пружи што вернији, реалистичнији простор, било да је реч о дубоком снегу који је додатно отежавао борбу на Великој и Малој Копашници или високим бедемима Дилавер-бегове куле с које устаници бране своје уоприште.

32 Сукоб на простору Копашнице десио се 8. и 9. јануара 1878. године, а командант Шумадијског корпуса у извештају Врховној команди тим поводом наводи: „Са војничким задовољством, гледао сам са центрума бојнице, стално и смело наступање наших стрелаца и потпора, које су постепено придолазиле у правцу преко села Горње Копашнице па уз брдо на лево турско крило наступале, не мотрећи на доста велики снег, на узбрдицу, на чистину, на честу пушчану ватру и на заклонитост турског положаја, јер су висови њихови обрасли доста честом шумом и само се чула пуцњава и уобичајена дрека Арнаута. С наше пак стране заорило се од времена на време сложено 'ура', па се после ћутећи ишло напред, што је био један од сигурних знакова поуздања у себе, какво имају војници навикнути боју и ватри.“ (Оперативно одељење Врховне команде, *Раи Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 119)

33 Љиљана, Константиновић, *Графика XIX века као историјски извор*, Београд: Српска академија наука и уметности, 1985, 50.

34 Исто, 49.

Од четрнаест Бековићевих цртежа из Графичке збирке Народне библиотеке Србије, како је већ поменуто, на два су приказани нацрти за еполете, а преостали цртежи настали су током или непосредно након Другог српско-турског рата и представљају сведочење уметника о ослобођеним пределима или местима на којима су се десили ратни сукоби. Изведени су графитном оловком на папиру приближно истих димензија (15 x 23 cm), неки су пагинирани,³⁵ али та нумерација не иде у континуитету, негде се појављују две, чак три различите па их је тешко пратити, а неки носе и текстуалне белешке у сврху додатног појашњења, колорита, временске и просторне одреднице итд. Рађени су на лицу места, попут својеврсних портрета предела, неретко на брзину и истина неки без већих стваралачких амбиција, највероватније из разлога што Бековић није имао довољно времена да се посвети мотивима на исти начин.

Сл. 7: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 41*, 1878.

Сл. 8: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 40*, 1878.

³⁵ На појединим радовима има чак и до три различите нумерације (Гр 713).

Сл. 9: Ватрослав Бековић, *Пејзаж No 31*, 1878.

Брзим и хитрим потезима настали су *Пејзаж No 41*,³⁶ *Пејзаж No 40*,³⁷ и *Пејзаж 31*,³⁸ 1878. године. Могло би се чак претпоставити да је на прва два цртежа представљена иста грађевина или пак исти тип једнобродне грађевине с бочним апсидама, само из различитих углова и с различите удаљености. Путањак с дрворедом, на *Пејзажу No 41*, води нам поглед ка поменутој грађевини смештеној у подножју брда, а ту и тамо, међу разиграним линијама у нејасним формама иза дрвореда, разазнају се и Бековићеве белешке о бојама. На другом цртежу *Пејзаж No 40* уметник је грађевину посматрао с мање удаљености и она сада готово личи на једнобродну цркву с петостраном бочном апсидом. Ови пејзажи одају утисак тек рођене идеје, ухваћене на брзину, готово у даху, но ипак с нешто више пажње него скица сеоског дворишта на *Пејзажу 31*.

Сл. 10: Ватрослав Бековић, *Појед са јужне стране цркве*, 1878.

³⁶ Сигнатура Гр 713.

³⁷ Сигнатура Гр 715.

³⁸ Сигнатура Гр 716.

Сл. 11: Ватрослав Бековић, *Једносйрашне куће са доксаџом*, 187?

Без обзира на то да ли је Бековић своје мотиве бележио на брзину или им се посветио с више пажње, у овим радовима примећује се његова наклоност ка архитектури. Његово око готово да је тражило мотиве које у себи носе неку архитектонску грађевину било да је реч о рушевини обраслој у траву, кући као носиоцу мотива или маленом насељу. У тачно постављеној перспективи, Бековић је лаким и динамичним потезима оловке или четке удахнуо живот тим грађевинама и готово да позива посматрача да домашта о животу скривеном иза њихових зидова. Тако нам и на пејзажу *Пољед са јужне сйране цркве*,³⁹ на ком упркос траговима текста не постоји конкретнија назнака о локацији, отвара поглед ка кућама у два хоризонтална плана и брду које доминира тим призором. Овим нас Бековић враћа у давну 1878. годину,⁴⁰ у предео испуњен неком пријатном тишином, сличном оној коју носи цртеж *Једносйрашне куће са доксаџом*,⁴¹ на ком је у маленом формату (димензије 8 x 12 cm) приказао имућнију варошку кућу с доксаџом, двориштем и оградом која једним својим делом излази на улицу.⁴²

³⁹ Сигнатура Гр 830.

⁴⁰ Захваљујући подацима с полеђине пејзажа знамо да је настао 1878. године.

⁴¹ Сигнатура Гр 824.

⁴² О старим варошким кућама види: Дероко, *Фолклорна архитџекџура у Југославији*, Београд: Научна књига, 1964, 45–48.

Сл. 12: Ватрослав Бековић, *Мајданџек*, 187?

Сл.13: Ватрослав Бековић, *Мајданџек*, 187?

С више пажње, вешто изведеним плановима с перспективом и валерима, уметник је на два цртежа дочарао аутентичан изглед *Мајданџека*.⁴³ Тарабе дефинишу дворишта унутар којих су куће с кровом на две или четири воде и помоћни објекти, а све то оплемењено је богатом вегетацијом. На једном цртежу,⁴⁴ у доњем десном углу, изгледео, готово утиснут оловком, разазнаје се потпис уметника „В. Бековић“ (сл. 12). На другом, тачан геометријски цртеж архитектуре и лирски рукопис растиња откривају нам реалисту с много сликарског осећаја. А празна воловска запрега, доле десно, уводи нас у атмосферу напуштености и одаје утисак као да ту нема човека који би их, тако упрегнуте, повео негде у поље.

⁴³ Сигнатуре Гр 829 и 825.

⁴⁴ Сигнатура Гр 829.

Сл. 14: Ватрослав Бековић, *Пирот*, 187?

Сл. 15: Ватрослав Бековић, *Развалина старог српског манастира код Куршумлије*, 1878.

Цртежом *Пироша*⁴⁵ доминира тврђава као његово препознатљиво обележје. У време ратних сукоба на Ак-Паланци и Пироту, Бековић је послат на бојиште да скицира борбе, међутим, ова готово груба скица пиротске панораме могла је настати и по ослобођењу Пирота, 16. децембра 1877. године⁴⁶ с обзиром на то да је Бековић ту остао још неко време и да је ангажован око подизања тријумфалних капија и припреме конака за Његово величанство.⁴⁷ Над цртежом је оловком забележено: „Пирот“, и то исписивање локацијских података на радовима било је у функцији верне илустрације извештаја с терена и као податак је видљив на неколико цртежа. Тако и на

45 Сигнатура Гр 826.

46 Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 16.

47 *Књига личних и службених односа...*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.

цртежу *Развалина сѣарої срїскої манастира код Куршумлије*,⁴⁸ на којем нам уметник отвара поглед ка архитектонским остацима с лучним пролазом, фланкираним с два олистала стабла и фрагментима зидне декорације, у доњем десном углу читамо: „Код Куршумлије”.

Оно што је заједничко овим радовима јесте осећај напуштености и тихог интимног доживљаја природе, која нам говори о својој постојаности упркос ратној стихији која је туда прошла. Лишени су људске фигуре и било какве назнаке да се ту, у неком моменту, збило ишта од оног што ратни сукоб носи са собом. С друге стране, на наредна три цртежа, своје уметничке белешке обогатио је Бековић текстуалним подацима који нам дају датуме и места где су вођене борбе, датум када је цртао мотив, место страдања одређених лица и сл.

Сл. 16: Ватрослав Бековић, *Јуриш на Чеврљућу 18. 1. 1878. год.*, 1878.

Сл.17: Ватрослав Бековић, *Љуши дол: место где је био пред непријатељем кавешан*, 1878.

48 Сигнатура Гр 828.

Сл. 18: Ватрослав Бековић, *Развалина старе српске цркве код Куршумлије*, 1878.

Тако је на грубој скици бојишта, којим доминира брдо Чеврљуга, *Јуриш на Чеврљују 18. 1. 1878. год.*⁴⁹ чак на два места уметник забележио: „Јуриш на Чеврљугу 18/1 878. год“, а испод: „Београдска бригада и добровољаци“, као и нечитак текст уз датум „26/9 878. год.“. Вероватно је да је тог 26. септембра Ватрослав Бековић посматрао и прибележио место на коме се месецима раније одиграо јуриш на Чеврљугу, на брдо које је било кључ турског положаја при ослобођењу Врања, те је тако одлучено да се пробој ка Врању свим снагама изведе управо на том месту. Датум када је уметник документовао локацију на којој се десио ратни сукоб прибележен је и на цртежу *Љуши дол: место где је био пред непријатељем кајешан*.⁵⁰ 9. новембра 1878. године Бековић је скицирао место погибије неименованог капетана, на пропланку са стаблима међу којима се налазе две брвнаре. Оба ова пејзажа, уз сазнање о догађајима који су се збили на тим локацијама, те о разлогу због којих их је Бековић бирао за своје мотиве, постају уметнички документ самог догађаја.

Исто је и с цртежом *Развалина старе српске цркве код Куршумлије*,⁵¹ на коме је прибележен податак о страдалницима чије су главе непријатељи натакли на коље.⁵² У средишту композиције приказани су остаци

49 Сигнатура Гр 714. Јуриш на Чеврљугу се десио 18. јануара 1878. године, када га је и освојио II Грузански батаљон с добровољцима. (Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 128.)

50 Сигнатура Гр 712.

51 Сигнатура Гр 827.

52 Тај немили догађај збио се 25. децембра 1877. године у околини Куршумлије и помиње се у извештајима и вестима Оперативног одељења Врховне команде. „Међу погинулима био је и храбри поручник Сима Петровић, командант Студеничког батаљона, познат са своје храбрости и одважности из прошлог рата... Његово мртво тело нађено је касније без главе и одела, али по казивању војника, који су близу њега за време борбе били, може се поуздано веровати да је он.“ (Оперативно одељење Врховне команде, *Раш Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године...*, 128.) Осим поменутог Симе Петровића, у

средњовековне цркве, изнад које је забележено: „Развалина старе србске цркве код Куршумлије”, а лево испод налази се и датум настанка цртежа „25/10 878. год.”. Око цркве и испред ње назначено је гробље омеђено тарабом, а крај гробља, уметник је исписао: „34 главе без тела”, а нешто ниже: „Само тело Симе Петровића поручник”, и испод: „Главе: поручника: Милана Петровића” и „Владимира Машића”. Иако је на први поглед но-силац мотива на овом цртежу „развалина старе цркве”, приказана у свој својој лепоти кратким и живописним линијама, *Развалина старе српске цркве код Куршумлије* је примарно документ о страдању наших војника као и ужаса којем су били изложени.

У време ратних сукоба с Турцима, крајем осме деценије 19. века, захваљујући новинарству и улози коју су имали ратни извештачи, те њиховим радовима објављиваним у новинама, најшира јавност је била у прилици да види ратне призоре који су настајали на лицу места, попут оних које је стварао Стева Тодоровић.⁵³ Такође, до великог броја људи допирале су и литографије, с тим да су оне настајале као својеврсна реконструкција догађаја, па иако не доприносе историјској истинитости у мери у којој доприноси цртеж настао на лицу места, и оне су незаобилазна спона ка одржању меморије самог рата.

И графика и цртеж су својеврсни носиоци информација који имају поред уметничке и документарну вредност, а при недостатку писаних трагова, овај ликовни опус може представљати готово незамењиве изворе сазнања. Као трајни уметнички документи незаобилазни су при истраживању епохе, а свој допринос ратном цртежу и литографији дао је и Ватрослав Бековић, којег су ратни сукоби дочекали на месту неготинског учитеља цртања и краснописа. Не постоји траг да је он активно учествовао у борбама, али сведочанство о тим немилим догађајима сачувао је у својим радовима како током рата тако и након њега. С једне стране, Бековић је морао одговорити захтевима војне команде, а с друге, као реалиста, имао је прилику да путује по нашим крајевима и на лицу места бележи призоре које ће касније користити и као припремне мотиве за израду литографија. Сви ти цртежи били су у функцији документовања локација на којима су се догодили ратни сукоби и ослобођених предела након тих сукоба.

вестима с бојног поља од 9. јануара 1878. године стоји да „...Све те главе беху поскидана са тела, па натакнуте на коље! Међу овима главама познадосмо главу поручника Милана Петровића и потпоручника Владимира Машића, поред глава још двадесет и четири војника српска!” (Исто, 160.)

⁵³ Његова уметничка активност током 1877. и 1878. године била је везана за израду репортерских белешки с ратишта. Никола Кусовац и др, *Штеван Тодоровић: 1832–1925* (Београд: Народни музеј; Нови Сад: Галерија Матице Српске, 2002), 53.

Како смо видели у овом опусу из Народне библиотеке Србије, већина Бековићевих цртежа су заправо интимни доживљаји предела, ослобођени људске фигуре или било каквог догађаја који би нарушио тај мир. Додатно значење неки од њих су добили исписивањем појединих текстуалних података који их чине местима ратних сукоба и страдања војника. Чак је и лепота *Развалине старе српске цркве код Куршумлије*, чији су звоник и централни део оживљени луковима и кратким хитрим потезима оловке, те околним растињем, скрајнута писаним подацима уметника који добијају примарни значај. Осим тога, из појединих Бековићевих цртежа, захваљујући текстуалним подацима сазнајемо и време када су настали призори на њима (*Љући дол: место где је био пред непријатељем кайе-шан...*), њихове локације (*Пирош...*) или колорит окружења (*Пејзаж No 41*).

Сви текстуални подаци на цртежима, било да је реч о војним трупима, страдалим војницима, локацијама итд. помагали су уметнику при накнадној изради литографија. Међутим, те литографије су у извесној мери заправо реконструкција догађаја и у себи носе и личну интерпретацију аутора. Оно што је значајно како за литографије тако и за цртеже из Графичке збирке Народне библиотеке Србије јесте да су настали у спомен на јуначке подвиге наше војске и да је њихов значај у томе што представљају уметничко сведочанство о пределима које је уметник походио у циљу сећања и слављења крајњег исхода рата. Овај ликовни опус представља уметнички документ једног времена, с призорима ондашње Србије виђене кроз призму Ватрослава Бековића, чији су живот и рад, осим спорадичног помињања у литератури, остали у сенци великана наше уметности 19. века (Тодоровића, Јакшића, Крстића, Радонића).

Иза себе, Ватрослав Бековић оставио је шаренолик ликовни опус: пејзажа, портрета, икона, нацрта за еполете, ратних бележака, диплома,⁵⁴ и нешто мање архитектонских дела. Највећи део његовог стваралаштва чува се у приватном власништву и у музејским збиркама.⁵⁵

54 Израдио диплому певачког друштва Станковић (Станоје Станојевић, *Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка*, књ.1, А–З, (Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића, 2001) 142).

55 Миодраг Рогић, „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878”, у: *Лесковачки зборник*, бр. XLI (2001), 241. Српски биографски речник књ. 1, А–Б, Нови Сад, 2004. стр 465 (В. Ристић, аутор чланка).

1. Станојевић, Станоје. *Народна енциклопедија српско-хрватско-словенацка*, књ.1, А–З. Нови Сад: Будућност; Сремски Карловци, Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2001.
2. *Књига личних и службених односа административних чиновника и војних писара и официра Главне Генералштаба за 1883. годину*. Војни архив, п 14, к22, ф1 св 3.
3. Краут, Вања. *Цртежи српских уметника 19. века (1800–1900. г.)*. Београд: Народни музеј, 1974.
4. Краут, Вања. *Историја српске графика од XV до XX века*. Горњи Милановац: Дечје новине, 1985.
5. *Српски биографски речник књ. 1, А–Б*. Нови Сад: Матица српска, 2004.
6. Подољски, Михаило. *Два Мајзнера: (прилог за историју Народне библиотеке у Београду)*. Београд: [б. и.], 1941.
7. Кићовић, Мираш. *Историја Народне библиотеке у Београду*. Београд: Народна библиотека, 1960.
8. Рогич, Миодраг. „Ватрослав Бековић, ратни сликар у српско-турском рату 1877–1878“, у: *Лесковачки зборник*, књ. 41 (Лесковац: Народни музеј, 2001),
9. *Календар са шематизмом Књажевства Србије*: за године од 1873. до 1879.
10. Макуљевић, Ненад, прир. *Сакрална топографија Нетошинске крајине*. Неготин: Музеј Крајине, 2012.
11. Медаковић, Дејан. *Српски сликари XVIII–XX века: ликови и дела*. Нови Сад: Матица српска, 1968.
12. *Књига личних и службених односа виших и нижих официра Главне Генералштаба за 1889. годину*, Војни архив, п 14, к22, ф1 св 7.
13. Бабац, Душан, „По шајкачи су нас препознали“. *Одбрана*, год. 10, бр. 222, 2014. Униформа српске војске, специјални прилог 113: 2–13.
14. Бабац, Душан М. *Војне ознаке у Србији 1845–1945*. Београд: Службени гласник, 2014.
15. Илић, Никола П. *Ослобођење Јужне Србије 1877–1878*. Београд: Слобода, 1977.

16. Оперативно одељење Врховне команде. *Раи Србије са Турском за ослобођење и независност 1877–78. године: (са две карте)*. Београд: Врховна команда српске војске, 1879.
17. Константиновић, Љиљана. *Графика XIX века као историјски извор*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1985.
18. Сања К. Вељковић, „Визуелна култура у српско-турским ратовима од 1876. до 1878. године“, у: *Весник: орџан војних музеја*, год. 57, бр 38. (2011): 229–242.
19. Кусовац, Никола, Милена Врбашки, Вера Грујић, Вања Краут. Стеван Тодоровић: 1832–1925 (Београд: Народни музеј; Нови Сад: Галерија Матице Српске, 2002), 53.

Dragana Pantelić Đukić
National Library of Serbia,
Belgrade

WORKS OF VATROSLAV BEKOVIĆ IN THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Summary

The text describes fourteen drawings and four lithographs by Vatroslav Beković, which are kept in the Graphic Collection of Special Funds of the National Library of Serbia. This artistic opus is a testimony about artist who happened to stay in the Principality of Serbia and travel around Serbia and record landscapes, paintings of liberated areas and places where war conflicts took place during the Second Serbian-Turkish War. These are artistic documents with scenes of the then Serbia seen through the prism of an artist who, in addition to contributing to war drawing and lithography, also showed his skills in making drafts for ceremonial military epaulettes in his body of work.

Keywords: National Library of Serbia, Graphic Collection, Vatroslav Beković, war drawing, war lithography, epaulettes